

HOLLÓS MÁTÉ¹ TÓTH ESZTER ÉS A ZENE²

A Debrecenben 1920-ban született, egyéves korától a budai várbeli Werbőczy (ma Táncsics Mihály) utca 13-ban nevelkedett kislány Tóth Esztert nem vehette körül a mai gyerekeket kényeztető hangkulissza. Sem technikai berendezések formájában, sem – anyagi lehetőségek híján – hangversenyre járás révén. Édesanyja otthoni énekelgetése volt a „primer” zenei élménye, ami operettdalokban, magyar nótákban merült ki. „Egy vidéki jegyző de boldog is volna, hogy ilyen dalos pacsirta a felesége!” – tréfálkozott egy alkalommal Tóth Árpád. (Három évtizeddel később, gyerekkoromban már ettől a nagymamától hallottam először Galli-Curci, Casadesus, Ricci nevét, miközben éneküket-játékukat hallgatta a rádióján.)



Tóth Árpád (1886–1928) költő, műfordító leányával, Eszterrel
(Cultura.hu)

Ilyen előzmények után különös jelentősége volt az utca elején, a mai Hilton helyén állt Szilágyi Erzsébet Leánygimnáziumnak, amelynek legendás énektanára, kóruskarnagya *Böhmné Sztojanovits Adrienne* Kodály Pütkösdölőjének ajánlását tudhatta magáénak, a zeneszerző pedig számos karművének értő előadását, bemutatását köszönhette neki. (Nem ok nélkül vitte oda Toscaninit, hogy megcsodálja a Kodály-módszer e dicső kezdeményét.) Adi néni első énekórái nem ragadták meg a tízéves Tóth Esztert, sőt, riasztotta a

¹ Hollós Máté Erkel Ferenc-és Bartók–Pásztory-díjas zeneszerző, akinek nagyapja Tóth Árpád (1886–1928) költő, édesapja Hollós Korvin Lajos (1905–1971) író-költő, édesanyja Tóth Eszter (1920–2001) költő..

² Első megjelenés: Kulturaláncolatok. Tóth Árpád kora és szellemi örökösei. Műhelytanulmányok IV. évfolyam/2. (Sorozatszerkesztők: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely. Szerkesztő: Fehér Anikó. MMA-MMKI 2022).

„cédrus skála” és annak „két egész egy fél, három egész egy fél” felépítése, amit majd már én tettem rendbe Édesanyám tudatában... De amint bekerült az iskola énekkarába, életre szóló élmény kerítette hatalmába. Adi néni lehetett bár az elmélet terén szürke tanár, fényes, nagy művész bizonyosan volt! Az akkor még szokatlan kodályi zenei nyelvben pontosan tájékozódó, szenvedélyes előadó, akit a korabeli osztrák és német kritikák zseniálisnak neveztek. Anyám egész életén át idézte olyan instrukcióit, mint hogy a Pünkösdlőben az „ugorjatok, lányok”-at öt g-vel kell énekelni. Sztojanovits Adrienne a Szilágyi jubileumán, 1965. november 28-án a Zeneakadémia nagytermében 75 évesen vezényelte utoljára a Pünkösdlőt, s az akkori gárda mellé felsorakoztak nosztalgikus régi karénekesei. A délelőtti próbán ugyanolyan komolyan vette a felkészülés munkáját, mint egykoron. Miként Anyám mesélte: velük, eldohányzott hangú, megnyúlt hangszájú dalosokkal is olyan szakmai szigorral bánt, hogy már várták, mikor nevezi – mint hajdanán – becsmérőleg a „lányokat” „süsü”-nek...

Ezeknek a Kodály-kórusoknak, meg Bach 78. kantátája (Jesu, der du meine Seele) szoprán–alt duettjének („Wir eilen mit schwachen, doch emsigen Schritten”) és Pergolesi Stabat Materre egyes részeinek alt-szólamain nevelkedtem öltöztetés közben kisgyerekkoromtól. És láthattam meg, mit jelent az *élmény*, különösen ha az esztétikum *a részvétel többletével* egészül ki.



[TELJES LEJÁTSZÁSI LISTA MEGTEKINTÉSE](#) (9 felvétel)

© 1949 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Élmények születtek Tóth Eszter verseiben is a zene tükröződését. A Székesfővárosi Zenekarban, majd a jogutód Állami Hangversenyzenekarban játszott barátok, Molnár Ágnes és Kemény Endre hívó szavára jutott el nemcsak koncertekre, hanem próbákra is. Így *Otto Klemperer* legendás budapesti fellépéseire, amelyek nyomán a *Klemperer Bachot vezényel* szonettet írta.

Benned bízhatunk, botló óriás!
Zárt jobbkezed és pillangós balod
izmába kötve csillagvált dalok
szökkentik fel a visszhangzó hívás

sugársoros sűrűjét. Csillapul
az idő, mert kitöltve lyukszemű
perceit, eláll, mint a szél. E mű
így tart meg minket, csupa csillagul,

mert mind, ki résztvesz: hangzik folyton eztán,
valahányszor a fuga felszáll, s lesz tán
hívó, kitöltő... S mint új fényt teszed

a hangra, mit látunk, bármerre költözz,
hogy ütemező talpad köti földhöz,
és felröpíti szárnyas két kezéd.



(A „zárt jobbkez” az akkora már agyvérzés sújtotta Klemperer testi gúzsba kötöttségét rajzolja meg, ami szelleme szárnyalását cseppet sem fogta vissza.)

Szvjatoszlav Richter 1958. október 3-án a Zeneakadémián játszotta Bartók 2. zongoraversenyét. A próbán izgatottan ugrált föl hangszerétől Ferencsik Jánoshoz, hogy „a partitúrát faggatva” kérdezze, jól interpretálja-e az adott részt. Tartott „az értő magyar közönségtől”, amely előtt először játszik Bartókot. Aligha rombolunk illúziót, ha szemlesütve meggondoljuk, 13 évvel a zeneszerző halála után ugyan hányan ismerhették, érthették Bartókot a nézőtéren? A harmadik odaugráskor Ferencsik ennyit vetett oda: „Machen Sie was Sie wollen!” (Csináljon, amit akar!)



Szvjatoszlav Richter szovjet zongoraművész vendégszereplése a Zeneakadémián.
(MTI Fotó: Molnár Edit, Budapest, 1958. február 9.)

Sz. Richter Bartók Béla 2. zongoraversenyét játssza Sz. egy néhány évvel későbbi felvételen a Szovjetunió Állami Szimfonikusokkal Jevgenyin Szvetlanov vezényletével (1967 május)
[00:00](#) Allegro; [09:59](#) Adagio; [23:19](#) Allegro molto

Lássuk, mit csinált, hogyan írta le élményét Tóth Eszter *Szvjatoszlav Richter Bartókot zongorázik* versében:

Ó, iélet! Romolt s rothadatlan
végső nyájszakítása! Vad örökélet
fű, sül, dörren. Értékek égnek, értékek
csörgő feltámadás-csontja kaszál égnek.

A képzet szörnyei elcsattannak,
az elátkozott békák és rózsák.
Meghasadoznak a vér melegei. Ütő levegőkben
órjás aszimmetriáit dobálja a tárgyilagosság.

Törik-rövidül kedvesem arca. A félrevert
síkokban oldaltcsúszik. A lakott tereket
elhagyja az utolsó énekesmadár.
Húznak az űr-seregek - - -

A kölyök lágy nyakabőrét,
ellenség lábikráját is eleresztik a fogak.
Testeink közt iszonyú tisztások
engedik át a csillagokat.

Nem hallik hang, csak négerek bőre. Vak
erőlködésük: hátukon fakasztani szemet
az orv éjszakába. Nem hang, csak egy letepert
lázado légszomja a sivatagban. Csak

egy tompa manó-vegetáció, a sejteket
fölonató sugárzásban, s a szakadozó angyalok
lassu kiűzése nagyobb és nagyobb
idegen Naprendszerek megett.

Ó, enyhítetlen érzékelés! Csontig a
szükített összefüggések! A világ
sebes forgás-áttételei süvítnek.
Vázam, kisdedd, mint szélben az ág - - -

Soha csend többé. Csak e vörösalatti és
ultraviola robajok s a kitett
test tomboló passióiból a tett
robbanásai, gerinc-reccsentő üdvözülés!

Szabó Lőrinc Lóci-verseinek „mintájára” Édesanyám megörökítette gyermekségem valóban megtörtént eseteit, a vers formájába szerkesztette néhány baráti közszájon is forgott mondatomat. A *Képek egy kisleányról* ciklus *Zongoraóra* verse nem tartalmaz idézetet, de hű képet fest pályámnak még nem mondható zenekedvelésem szakaszáról:

Ahogy a Czerny-leckét, négy sor
Haydnt játssza, tudjuk: sosem
lesz e tanítvány virtuóz. Ám
egy hanglágyításban, ütem-
igazításban, mikor épp
megfogamzik a magyarázat,
egy lobbanásnyi ragyogás
betölti padlatig a házat,
s egy percre bár, a húzózó, a
halhatatlanságra kevés
kis lelket viszi az öröklét.
A magán túl emelkedés.

Virtuóz bár csakugyan nem lettem, a „lobbanásnyi ragyogások” a művészpályára vezettek. Ennek gyertyafényeit a szomszéd szobából követve gyakran mondta Anyám, úgy érzi magát, mint a tyúkanyó, aki kacsát költött ki, s döbbenet nézi, hogy az a vízen úszik.

Tanulmányaim összehoztak Kistétényi Melindával, akinek előbb édesanyjától vettem zeneelmélet és szolfézs leckéket, majd a Zeneakadémián szerencsémre „Melinda néni” lett a szolfézs tanárom. Hosszan ecsetelhető, hogy mit tanulhatott az ember e két különféle, de egyként remek tanár személyiségtől: a szervezett, vérbeli pedagógustól, és a zabolátlanul szárnyaló zsenitől. Külön emlékezést igényelne a 67 évesen a német, angol és francia nyelvtudás mellé oroszul tanulni kezdő, s csakhamar Puskin fordításáig jutó K. Szikossy Gizella, és a rendkívüli fülű (Kodály szerint a Zeneakadémián kettőnek van füle: Kistétényi Melindának meg a falnak) orgona- és zongoraművész, zeneszerző, műfordító, akinek több olyan a Dunából szedett kavicsát őrzöm, amelynek vonalaiban arcokat, alakokat látott meg, s tett – rögtönző könnyedséggel – tollal maradandóan láthatóvá.

Tóth Eszter és Kistétényi Melinda a révemen összebarátkozott, aminek Édesanyám *Melinda orgonál* című szonettje a monumentuma:

Billentyűk, lábítók és gombsorok
masináját. Működtetés
test-masináját. A megdolgozott
szak masináját. Hajtja és

hajtja, kemény munkáslány, gépeit.
S íme: a demechanizált
világ! oly végső eredésekig,
hogyan lehull a csináltvirág

Természet is! csak az lüktet, – s akár nagy
csillagzat, ha húz, elhagy, emel, elhagy, –
az a vezérlés, mellyel a takart

öröklét visz, bár egy szál gíngalagon,
hogyan győzhessen halálán a halandó,
sárkánykígyón egy gyermeki fakard.

Az idézett költemények szigorú formavilágban íródtak, de szóhasználatuk markánsan eltér korábbi idők magyar költészetétől, sőt, az azok nyomaiban szorosabban járó kortársakétól is. Így történhetett, hogy 1958-ban egy nap a Vidám Színpadtól hozott pénzt Tóth Eszternek a postás. Nem értette, hiszen nem dolgozott nekik. Kiderült: az Élet és Irodalomban megjelent „modern” verseken élcelődtek. Az estéről estére kigúnyolt másik költő Weöres Sándor volt...

Remélem, ennyi év után Tóth Eszter szóképeinek erős színei, elvontsága, a sorok töredeztetése és egymásba hajlása már nem hat úgy az olvasóra, mint a Vidám Színpad közönségére egykoron.

Búcsúzzunk Tóth Eszter és a zene kapcsolatának szemléljétől azzal a verssel, amely aligha íródott volna meg az Adi nénitől szerzett élmény nélkül.

Élénk emlékem 1967 azon márciusi napja, amelyen a Magyar Tudományos Akadémia Roosevelt téri előcsarnokához kigyózzott az embertömeg. Kodály Zoltán ravatala előtt hajtott fejet százezernyi „karénekes”: olyan, aki előadta műveit, olyan, aki pedagógiájának köszönhetette, hogy felszabadultan dalra gyúlhatott, s olyan, aki csak képletesen szólva tagja kórusnak – egy nép, egy nemzet összkarának. A tömegben bandukoltunk Édesanyámmal együtt. Én 13 évesen, tehát már nagyrészt felmérve, kitől búcsúzik fiatal és öreg, zeneértő és csak alig zenekedvelő, pesti polgár és fejkendős anyóka.



Tóth Eszter

Anyám nemsokára versben énekelte meg e búcsút *A sokaságban, Kodály ravatalánál* címen, ekképpen:

Sereg, fogyhatatlan. Nem a
választott kevesek
az övéi.

Övé a választott
sokaság. Akinek
ő hívta: a „mindenki”.

Kik
vagyunk itt?

A tömeg?
A nemzet?

Ó, mi az vagyunk, aki
az árokparton énekelt,

az az egy.

Egy, akár a
levelek, melyekkel a hársfa,
vagy a kristályok, mellyekkel a kő is
egy egyszerinek följongása-
fölsírása – –

Az az egy, kit
tüzes nyelveken szólásra
ő vert fel: az vagyunk itt.
Minden népek
közt egyszeri – –

Az árokszéli szentlélek,
a rézsarkantyún kipengő, kaszákon
suhogó, a sós kútba tett,
onnan is kivett, malom alá tett,
onnan is kivett, gyermekek ujjáról

fénybe fölengedett – –

Kifogyhatatlan

a porlandó körül.

S örökre fölvert

végtelenében

a porladás felett.

Már zeneszerzői eszmélésem idején foglalkoztatott a vers megzenésítése. Egy-két magocska onnan szökkent szárba, de a mű konstrukciója új volt, amikor 1991-ben, Kodály halála 25-ik évfordulójához közeledvén végre meg mertem írni a darabot. Nehézzé tette a munkát, hogy töredezett sorokba foglalt rövid közlésekből áll a költemény. E mozaikok összefoglalásának lehetőségét a „fogyhatatlan sereg” freskószerű megjelenítésében találtam meg. A mű elején hosszan hömpölyög – akár a hajdani valóságos az Akadémia utcában –, majd vissza-visszatér rá akusztikus „kameránk”. Így a „választott sokaság” értelmezésekor, később az „az vagyunk itt” rámutatásnál, végül – ahol a költő szava is megidézi – a „kifogyhatatlan a porlandó körül” záróképnél.

A gyakorta egyszólamú megállapítások szándékoltan kodályos hangvételiék: „Nem a választott kevesek az övéi”, „akinek ő hívta: a «mindenki». Kik vagyunk itt? A tömeg? A nemzet?” Persze, nem egyszólamú, hanem testesen akkordikus a két válasz: „Övé a választott sokaság” és „Ó, mi az vagyunk, aki az árokparton énekelt...”

A darab külön réteget alkotják az idézetek. A vers kínálja megjelenítésüket. „Az az egy, kit *tüzes nyelveken szólásra* ő vert fel” – ez a tüzes nyelveken szólás a Pünkösdlöböl lép itt elénk, hangról-hangra három ütemen át a női karon.

De ahol a költő sem idéz, csak utal, ott magam sem teszek másként. A „sós kútba tett, onnan is kivett, malom alá tett, onnan is kivett” nem szóról-szóra követi a Katalinka szövegét. Ott „sós kútba *tesznek*, onnan is *kivesznek*...” – itt „kútba *tett*, onnan is *kivett*”. A zenében is csak a ritmus és a dallam első lelépő háromhangú motívuma emlékeztet a Kodály-gyermekkarra. Elérkezünk azonban egy idézethez, amely nincs a versben. A költő utolsó sorai: „örökre fölvert végtelenében a porladás felett”. Ezt a híres páva-dallam hangjaival zenésítettem meg. Kodály muzsikájának egyik emblémája ez. Akár a népdalt veszem: hiszen variációs remekművében, mint a magyar népdal alaptípusát csillogtatja meg ezer

arccal, eladdig, míg egy másik régi stílusú, kvintváltó népdalt villant fel – sokadik variáció helyett egy variánst, mintegy azt mondván: és így tovább a magyar népzeneben a végtelenségig. Akár pedig az Ady-vers megzenésítését, „a szegény raboknak felszabadulása”-t jelképező népdal-utalást, amely Kodály népet felemelő személyiségének jelképe is.

Az énekkart és karnagyot próbáló kompozíció tíz évig várt megszólalásra. A csatolt Hungaroton-felvételen – akár a Belvárosi templombeli ősbemutatón – az *Antal Mátyás* vezényelte *Nemzeti Énekkar* adja elő. Ha csak addig nem felejtik, amíg a fogyhatatlan sereg is ott hömpölyög Kodály ravatalának emléke körül, túlélheti szerzőjét.



Kodály Zoltán temetése
(Budapest, 1967. III. 11., Farkasréti temető)
(MTVA archívum)

<https://www.youtube.com/watch?v=I3GTGRxxe0s> (7:07)
Hollós Máté-Tóth Eszter: A sokaságban, Kodály ravatalánál (1991)
Magyar Nemzeti Énekkar, vezényel: Antal Mátyás
(HUNGAROTON RECORDS LTD 2001)